

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЗАГАЛЬНОУНІВЕРСИТЕТСЬКОГО СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ "ВИКЛАДАЧ ОЧИМА СТУДЕНТІВ"

Ліщук-Торчинська Тетяна Петрівна - кандидат філософських наук, доцент, в.о. зав. кафедри соціології Волинського національного університету імені Лесі Українки

Сальнікова Світлана Анатоліївна - старший викладач кафедри соціології Волинського національного університету імені Лесі Українки

Лищук-Торчинская Т. П., Сальникова С. А. Методические особенности организации и проведения общеуниверситетского социологического исследования "Преподаватель глазами студентов"

В статье обосновывается актуальность социологического мониторинга качества

преподавания в высших учебных заведениях, описываются предварительные условия проведения такого исследования в Волинском национальном университете имени Леси Украинки. Авторы акцентируют внимание на специфике организации данного исследования, особенностях формирования выборки, построении теоретической модели оценивания студентами качества преподавания, обеспечении качества социологической информации и соблюдении анонимности опроса и конфиденциальности данных.

Lishchuk-Torchynska T., Salnikova S. Methodical Particularities of Organization and Conducting of the General University Sociological Research "Teacher through the Eyes of Students"

In article there is a substantiation of a urgency of the sociological monitoring of quality of formation of educational disciplines in higher educational institutions, are described preliminary conditions of conducting of such research at the Volyn National University named after Lesya Ukrainka. The Authors accent attention on specificity of the organization of the given research, particularities of formation of a sampling, construction of theoretical model of estimating of students of quality of teaching, provision of quality of the sociological information and observance of anonymity of the questioning and confidentiality of data.

Ключові слова: формування вибірки, модель оцінювання студентами якості викладання, якість інформації, практична репрезентативність, стійкість результатів.

Загальні процеси демократизації, які розпочалися в Радянському Союзі з середини 1980-х років, проникли й у поле освіти. В країні робилися спроби вивчення думки студентів про викладачів засобами соціологічних

досліджень. Міністерством вищої освіти колишнього СРСР був напрацьований спеціальний документ, який стосувався методики проведення такого дослідження [1]. Втім, широкого розповсюдження схожі дослідження не набули. В кращому випадку це були поодинокі спроби дізнатися думку студентів силами професійних соціологів чи психологів. Недостатньою виявилася запропонована методика, у якій зазначалися тільки загальні принципи проведення дослідження, а тому був оголошений конкурс на найкращу методику дослідження. Проте невдовзі в результаті системної кризи Радянський Союз зник з карти світу, новостворені країни займалися питаннями державного будівництва, вища школа, як і вся економіка, виявилася у скрутному фінансовому становищі, масові невиплати заробітної плати призвели до того, що вища школа втратила багато високопрофесійних кадрів, і питання дослідження думки студентів про якість викладання на якийсь час втратили свою практичну значущість.

У західних країнах існує більш тривалий досвід проведення опитувань студентів щодо якості викладання. А.В. Дмитрієва розглядає досвід проведення моніторингів, який, як вона зазначає, " у світовій практиці ... існує з 1920-х років, коли вперше було застосовано анкетування студентів Гарвардського університету, з 1950-х років оцінка праці викладачів студентами була повсюдно запроваджена у практику американських ВНЗ, а з 1970-х років і в діяльність європейських ВНЗ" [2, с.3]. Авторка зауважує: "У Великобританії з 2004–2005 навчального року щорічно проводиться Національне опитування студентів (National Student Survey – NSS), головною метою якого є надання майбутнім студентам університету інформації про якість освіти у тих або інших британських вищих навчальних закладах. Крім цього, результати NSS можуть бути використані керівництвом університетів для поліпшення якості навчального процесу... Крім національного дослідження, в багатьох британських університетах існує практика проведення опитування студентів з метою визначення їх ступеню задоволеності якістю навчального процесу і організацією позанавчального життя" [2, с.3]. А.В. Дмитрієва порівнює дослідження, що проводяться в різних типах західних університетів, за спрямованістю на об'єкти й тематикою дослідження: "В університеті Гламорган в ході щорічного моніторингу спеціальностей, крім вивчення фактичної інформації про якісні і кількісні показники результатів навчання, досліджуються також результати різних опитувань. По-перше, вивчаються оцінки викладання предметів поточними студентами програми, по-друге, вивчається думка про якість програми колишніх випускників і працедавців, і, насамкінець, вивчається ступінь задоволеності студентів навчанням" [2, с.3].

Від початку 90-х років минулого століття і до теперішнього часу в Україні в царині освіти відбуваються суттєві реформи. Дискусійним аспектом цих реформ є запровадження нових форм організації навчального процесу. Йдеться не про опір інноваціям, а про обговорення питань щодо співвідношення традиційних та інноваційних методик навчання, конкретних форм і досвіду впровадження інноваційних методик, іншими словами, про

такі форми й методи роботи, котрі сприяють утвердженню суб'єкт-суб'єктних відносин в системі вищої освіти. Проте, як правило, різні вікові кордони студентської аудиторії та викладачів, а також різний рівень фахової компетентності (в одних він тільки формується, в інших може бути достатньо високим), відмінність за обсягом влади робить реалізацію цього принципу складним завданням.

До питання налагодження суб'єкт-суб'єктних відносин у системі вищої школи дотичним є питання про рівень академічних свобод у навчальному закладі. Бо лише в умовах демократії можливе налагоджене співробітництво усіх ланок освітнього процесу.

Ще одним аспектом, однаковою мірою важливим для університетської освіти, є якість викладання навчальних дисциплін. Особливо актуальним це питання постає в теперішній час, коли "кордони стають прозорими" і важливим постає взаємне визнання дипломів і рівнів професійної освіти, чому сприятиме єдиний європейський освітній простір, який активно формується. Для з'ясування виграшних і вразливих місць системи професійної освіти у процесі її реформування необхідний цілий комплекс заходів, серед них - відстежування процесів, які відбуваються в системі освіти засобами соціологічної діагностики.

В Інституті соціальних наук (ІСН) Волинського національного університету імені Лесі Українки з метою оптимізації освітнього процесу сформована практика регулярного відстежування соціологами думок студентів про оцінку якості викладання навчальних дисциплін (соціологічне дослідження "Якість соціологічної освіти", яке проводилося у березні 2005 р. методом фокус-груп)¹, про оцінювання студентами організації навчального процесу у вищому навчальному закладі з позицій його ефективності.

¹ До участі у фокусованих-групових інтерв'ю відповідно до вимог теоретичної вибірки дослідження були запрошені студенти денної форми навчання різних курсів спеціальності "Соціологія" Інституту соціальних наук Волинського державного університету імені Лесі Українки (за винятком першого, бо в першокурсників ще досить нетривалий досвід навчання в Інституті соціальних наук) і з різним рівнем успішності (відмінники навчання, хорошисти та ті студенти, які займаються в основному на "добре" і "задовільно"). Дискусії тривали в основному 1,5 години у відповідності із заздалегідь розробленим гайдом під керівництвом модераторів, роль яких виконували студенти. Всього було проведено дві групи – 23.02.05 і 17.03.05 рр. У фокус-групових дискусіях взяло участь 10 студентів. Теми обговорення стосувалися оцінки якості підготовки фахівців з соціології в ІСН ВДУ, взаємин викладачів і студентів, діагностики ефективності навчально-виховного процесу і змін, які в ньому відбулися, очікувань, побажань учасників. У ході дослідження були отримані якісні дані, котрі дозволяють з'ясувати думку студентів про якість соціологічної освіти. Через аналіз різноманітності позицій, поданих студентами, ми можемо сягнути конкретних проблем, з якими стикаються студенти-соціологи за час навчання в Інституті соціальних наук. Ставлення студентів дуже різняться в оцінці об'єктивності оцінювання знань студентів, строгості контролю за відвідуванням лекцій, запровадження модульно-рейтингової системи в організації навчального процесу тощо. В ході дослідження було виділено два типи студентів за ставленням до навчання і організації навчального процесу. До першого типу студенти, які вважають, що їх потрібно більше організовувати, що потрібно більше контролю з боку професорсько-викладацького складу за відвідуванням і навчанням, більше методик з організації навчання. Кожна з цих груп доволі вирізняється, щоб помітити її та уникнути надмірних спрощень при прийнятті управлінських рішень. належать студенти, у яких яскраво виражена мотивація до навчання, які зорієнтовані на роботу за спеціальністю, не потребують спеціальних організаційних форм для підготовки до занять, особливих стимулів для заохочення в навчанні. До другого типу – студенти, які вважають, що їх потрібно більше організовувати, що потрібно більше контролю з боку професорсько-викладацького складу за відвідуванням і навчанням, більше методик з організації навчання. Кожна з цих груп доволі вирізняється, щоб помітити її та уникнути надмірних спрощень при прийнятті управлінських рішень.

Дослідження "Особливості навчального процесу у вищому навчальному закладі та рівень академічних знань" здійснене в квітні 2005 р.

У 2007/2008 навчальному році лабораторія соціологічних досліджень кафедри соціології ІСН в рамках Програми підвищення якості навчального процесу у Волинському національному університеті імені Лесі Українки на 2007-2012 рр. розпочала проведення загальноуніверситетського соціологічного дослідження "Викладач очима студентів". У листопаді 2007 року в ІСН відбулося пошукове дослідження в рамках цього проекту, при підготовці якого ми вивчали досвід організації моніторингу "Викладач очима студентів" соціологами Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, Львівського національного університету імені Івана Франка та інших ВНЗ.

Мета загальноуніверситетського соціологічного дослідження "Викладач очима студентів" була визначена нами як отримання повної і систематизованої інформації про оцінку студентами якості викладання навчальних дисциплін на рівні кафедр, факультетів та університету в цілому для оптимізації їх викладання, забезпечення зворотного зв'язку зі студентами, які в навчальному процесі часто залишаються "мовчазною більшістю"; використання моніторингу як одного із елементів системи контролю за якістю навчального процесу. Таким чином, при оцінюванні якості викладання було взято до уваги інтереси всіх суб'єктів освітнього процесу: викладачів, студентів, управлінського персоналу.

Метою даної статті є узагальнення методичних засад соціологічного дослідження "Викладач очима студентів" на основі досвіду проведення такого дослідження у Волинському національному університеті імені Лесі Українки. Перш за все зазначимо, що для проведення дослідження був сформований тимчасовий творчий колектив, до складу якого увійшли працівники лабораторії соціологічних досліджень та кафедри соціології Інституту соціальних наук ВНУ імені Лесі Українки. В результаті розподілу обов'язків у творчого колективу з'явилася можливість паралельно працювати над виконанням завдань розробки методологічного розділу програми дослідження і опрацюванням документів, необхідних для формування вибірки.

Особливості формування вибірки. Документальною основою вибірки стали розклади складання студентами іспитів, перелік студентських груп по факультетах із зазначенням кількості студентів та штатний розпис викладачів університету. Загальноуніверситетське дослідження "Викладач очима студентів" є специфічним в плані забезпечення якості процедури відбору: складність полягає в тому, що згідно деяких завдань дослідження (виведення рейтингу викладачів кожного факультету та виведення рейтингу факультетів) потрібно двічі оперувати різними генеральними та, відповідно, вибірковими сукупностями, а тому двічі забезпечувати репрезентативність в одному дослідженні. Розглянемо більш детально обидва підходи.

Цільова генеральна сукупність для виведення рейтингу викладачів кожного факультету охоплює студентів 2-4 курсів денної форми навчання

ВНУ імені Лесі Українки, незалежно від статі, віку, спеціальності та форми навчання. Кожен респондент із вказаними властивостями повинен мати ненульові шанси потрапити у вибірку. Оскільки реалізація простого імовірнісного методу відбору, при якому автоматично спрацьовує принцип однакової ймовірності потрапляння кожного елемента генеральної сукупності до вибіркової, є надто трю домісткою для даного дослідження, то, принаймні, потрібно оцінити її репрезентативність з урахуванням реалізованого методу відбору, обсягу вибірки, структури отриманих даних.

Зупинимось більш детально на методі формування вибірки для визначення рейтингу кожного викладача в нашому дослідженні. Складність полягає в тому, що рейтинг одного конкретного викладача складає оцінка не всіх опитаних респондентів, а деякої підвибірки. Таких підвибірок є стільки, рейтинг скількох викладачів нам потрібно вивести, причому вони перетинаються. Реально кожна підвибірка – це виділені на першому етапі формування вибіркової сукупності кластери, що складаються із однієї-чотирьох груп студентів, яких об'єднують однакові іспити під час сесії та викладачі, які читали лекційні курси в попередньому семестрі та приймали іспити. Всі виділені кластери беруть участь у відборі, тому на етапі їх формування ефекту від планування вибірки немає. Звідси можна зробити наступний висновок: репрезентативність дослідження загалом залежить від репрезентативності отриманої інформації по кожному кластеру; і оскільки кожен кластер по-різному наповнений (наприклад, надто малі групи на деяких спеціальностях, які складають один кластер), то варто відразу виділити різні за наповненістю кластери і, розглядаючи структуру та аналіз даних кожного кластеру, робити висновки щодо репрезентативності по відношенню до їх обсягу.

В ході попереднього пошукового дослідження ми отримали ряд висновків, один з яких стосується наповненості груп: у надто маленьких групах студенти, відповідаючи на питання, не надто відверті, оскільки викладачу за кількістю отриманих балів не важко зорієнтуватися, як оцінювали його студенти (зрозуміло, що в таких випадках ми маємо справу з не зовсім вірною інформацією, або ж, інформуючи викладача про отримані ним негативні оцінки, створюємо конфліктну ситуацію у стосунках між викладачем та студентами). Ця інформація потребує емпіричного обґрунтування, тому в програмі дослідження як гіпотеза була закладена теза про те, що достовірність інформації залежить від обсягу групи, яку опитують.

На наступному етапі, розглядаючи обсяг кожного кластеру як обсяг генеральної сукупності, ми відбираємо певні одиниці спостереження, керуючись таким планом: відбираємо групу студентів, у якій ймовірність потрапити до вибірки є найменшою (тобто це група з найбільшою кількістю студентів), для проведення у цій групі суцільного опитування; якщо кластер становив одну групу, то опитували всіх – відповідно ефекту від такого підходу не спостерігалось. Ймовірність бути обраною для кожної групи залежить від її обсягу, тут і виникає ефект від методу відбору. Частково

питання про те, чи маємо ми право репрезентувати інформацію, отриману від однієї групи, на весь кластер, було вирішене під час проведення зовнішнього контролю надійності по відношенню до об'єкту дослідження, а також під час аналізу даних всього масиву, про що буде зазначено нижче.

Для реалізації завдання дослідження стосовно рейтингу факультетів ми оперуємо іншими генеральною і вибірковою сукупностями. В цьому випадку як генеральна сукупність у нас виступають усі штатні працівники факультету, а як вибірка – викладачі, які в конкретній сесії викладають для студентів 2-4 курсів певні навчальні дисципліни і приймають іспити. Постає питання: яка кількість викладачів факультету повинна потрапити до вибірки, щоб отримані ними оцінки щодо якості викладання навчальних дисциплін можна було репрезентувати як середню оцінку факультету. Проблема полягає в тому, що, з одного боку, ми відбираємо всіх тих, хто працював зі студентами 2-4 курсів (читав лекції і приймав іспити в минулому семестрі), а з іншого – все одно всіх не охоплюємо (через малі групи, відсутність форми контролю, викладання окремих дисциплін запрошеними з інших ВНЗ фахівцями тощо).

У процесі дослідження ми враховували кількість анкет на кожну групу, які потрібно було заповнити (у відповідності з фактичною кількістю студентів в групі), та реальну кількість заповнених анкет. Це дозволило нам визначити ступінь досяжності респондентів по кожному кластеру, факультету та загалом по університету. Оскільки жорстких умов в цьому плані на початку дослідження ми не встановлювали, то подамо значення досяжності, отримані по завершенні дослідження.

Доступність респондентів, у %. Таблиця 1.

Доступність респондентів:	
По кластеру	57 – 100
По факультету	73 – 78
По університету	76

Формування теоретичної моделі об'єкту дослідження. Паралельно до формування плану вибірки творчий колектив працював над програмою дослідження, при розробці якої вивчалися наукові джерела (соціологічна, психологічна, педагогічна література), що стосуються якості освіти, застосування інноваційних методик у процесі викладання тощо. Ми зверталися до досвіду проведення моніторингів якості освіти у вищих навчальних закладах України, Росії, Білорусії, Казахстану, аналізували результати власного пошукового дослідження, яке відбулося в листопаді 2007 року. Так, на основі пошукового дослідження був зроблений висновок про необхідність теоретичної розробки моделі об'єкту дослідження - ставлення студентів до викладання навчальних дисциплін з огляду на предмет дослідження – оцінювання студентами якості викладання. Це завдання постає тим більше важливим, що один із аргументів опонентів

даного опитування стосується можливостей студентів дати обґрунтовану оцінку професійних якостей викладачів.

Специфіка педагогічної діяльності під час проведення занять полягає в тому, що від викладача вимагається цілий комплекс знань і вмінь, прояву педагогічної майстерності, початки якої закладаються ще під час навчання у вищому навчальному закладі, а вдосконалюються в ході професійної діяльності. А.С. Горбатенко зазначає: "Як найпростішу модель можна використати модель, яка включає три блоки якостей, які відповідають виконанню педагогом вузу його функцій: 1) як спеціаліста-предметника; 2) як вихователя; 3) як дидакта, який володіє прийомами навчання. Кожен блок може включати в себе певну кількість якостей, таку, котра достовірно діагностує дану якість" [3, с.185].

Якщо ми прагнемо дати комплексну оцінку якостей викладача, то на основі припущення про множинність факторів, які впливають на якість викладання, повинні закласти ці фактори в інструментарій оцінювання. Необхідно здійснити системний аналіз об'єкту дослідження з метою створення моделі оцінювання студентами якості викладання. Є.В. Левченко вирізняє два підходи в оцінюванні викладача: "Перший – дескриптивний – передбачає вивчення ідеалу викладача, який стихійно склався у студентів, його наступне "усереднення"... Другий підхід – нормативний, передбачає відповідність моделі викладача соціальним нормам, виробленим для цього виду діяльності, педагогічним і соціальним критеріям, які орієнтовані на можливість отримання викладачем найвищих результатів діяльності... Їх можна назвати "оцінка на основі враження студента" і "оцінка на основі спостережуваних особливостей поведінки (дій) і самого викладача, і самого студента". Оцінка на основі враження студента має місце, якщо при опитуванні використовуються: 1) пряма оцінка студентом властивостей викладача, обраних у відповідності з тією чи іншою моделлю ... ; 2) оцінка емоційних станів, переживань студента у процесі вивчення навчального предмету і спілкування з викладачем ... До другої можливості належать: 1) оцінка дій викладача, в котрих проявляються ті чи інші його властивості ... ; 2) оцінка студентом своєї навчальної діяльності при вивченні даного навчального предмету під керівництвом викладача" [4, с.182]. У своєму дослідженні, створюючи модель оцінювання якості викладання студентами університету, ми об'єднали обидва підходи – дескриптивний і нормативний.

Передумовою формування моделі стала теоретична інтерпретація таких ключових понять дослідження, як якість викладання, об'єктивність оцінювання, інноваційні педагогічні методики та ряду дотичних до них. Відповідно до того, що в нашому емпіричному дослідженні ми ставили за мету отримати пояснювальну модель об'єкту дослідження, складність об'єкту вимагала його структурування. Керуючись специфічністю досліджуваного предмету, нами було виділено наступні складові для оцінювання студентами якості викладання, а саме:

- професійна компетентність викладача,

- його комунікативні та організаторські риси,
- загальна культура.

Виходячи з цього, нами було розроблено ряд індикаторів із застосуванням однакової вимірювальної шкали (було використано порядкову шкалу з семи градацій, кожна з яких є ступенем прояву згоди/незгоди з певними твердженнями), що дозволило внести відповідні зміни в кількісний аналіз.

Побудована модель була гіпотетичною за своїм характером, оскільки проблема виявлення моделі викладання, яка лежить в основі оцінювання якості викладання студентами, визначена у програмі соціологічного дослідження "Викладач очима студентів" як така, що вимагає дослідження.

Забезпечення якості емпіричної інформації. Завершальним кроком етапу розробки теоретичної моделі було проведення експертного опитування з метою виявлення найбільш важливих характеристик досліджуваного процесу, а також з'ясування того, з яких індикаторів має складатися кожен виділений компонент концепту "якість викладання" та які із них можуть бути виміряні шляхом вибіркового опитування студентів. Експертиза індикаторів забезпечила також конструктну валідність такому складному теоретичному поняттю, як оцінювання студентами якості викладання. Ця оцінка якості перевірялася також по завершенню процедури розробки інструменту шляхом проведення пілотажу. Для цього було опитано 16 студентів однієї групи, відбір якої був здійснений за критерієм досяжності на момент апробації інструменту дослідження. Змістовних змін анкета не зазнала, оскільки вивчення розподілу ознак, що є індикаторами досліджуваного поняття показав, що працюють усі градації шкали (і позитивні, й негативні). Більш детальну інформацію стосовно забезпечення достовірності емпіричної інформації ми отримали шляхом проведення зовнішнього контролю надійності та вивчення структури та аналізу отриманих даних.

Зовнішній контроль надійності здійснювався наступним чином. Перш за все, був застосований метод test-retest, тобто здійснювався зовнішній контроль по відношенню до часу дослідження, суть котрого полягає у співставленні результатів даного дослідження з результатами повторного вимірювання на тому ж масиві респондентів в тих самих умовах тим самим дослідником за тією ж методикою, тобто інструментом і процедурою вимірювання. Причому в якості масиву було обрано по дві групи з двох факультетів (різних за напрямом підготовки). Загалом ми отримали 72 анкети (по 18 студентів у кожній групі – обирали групи із середньою наповненістю по університету). Через 3 тижні на цьому ж масиві ми провели вторинне опитування, але отримали лише 64 анкети (через відсутність студентів). Результати обох опитувань ми порівняли шляхом співставлення середніх значень оцінок аналізованого процесу (середню після вторинного опитування зважили) та стандартного відхилення, які співпали з точністю до двох цифр після десяткової крапки. Отже, загалом по групі оцінка не змінилася. Але можливим є випадок, що вона змінилася в окремих студентів,

а однакова кількість позитивних і негативних відхилень не змінила загального значення по групі. Тому є сенс порівняти, чи змінилися значення оцінок по кожній змінній, що є складовою загальної оцінки якості викладання, у кожного студента. В усіх попарних порівняннях однакових змінних ми отримали значущий коефіцієнт рангової кореляції Спірмена, який, як очікувалося, в більшості випадків був рівним одиниці.

Варто також зауважити, що даний метод є також методом встановлення стійкості вимірювання, а, отже, паралельно ми оцінили і стійкість результатів вимірювання відносно часу.

Окрім того, був здійснений також зовнішній контроль по відношенню до об'єкту дослідження (порівняння даних опитування з даними, отриманими на іншому масиві). Згідно доволі специфічного плану формування вибірки такий контроль вкрай необхідний. З цією метою ми провели суцільне опитування кількох однорідних груп, тобто кластерів (це групи однієї спеціальності та курсу, яких об'єднують однакові предмети та викладачі в останній сесії). Фактично було проведено опитування у двох різних групах одного кластеру, одна з яких потрапила до вибірки, а інша – ні.

Знання про те, чи однаково оцінюють одного й того самого викладача різні групи, дозволить нам робити висновки й стосовно репрезентативності отриманої інформації. Якщо різні групи оцінюють по-різному, то, можливо, ми говоримо не про оцінку якості викладання студентами, а про оцінку якості викладання конкретною групою, або ж у випадку отримання надто різних оцінок в межах однієї групи – про оцінку якості викладання кожним студентом окремо.

Спочатку ми перевірили, чи є однотайною (консолідованою) думка групи по відношенню до кожного викладача, розглянувши однорідність розподілу кожної змінної, що є складовою загальної оцінки якості викладання. Коефіцієнт варіації як у тих групах, за якими здійснювався зовнішній контроль, так і у всіх інших, не перевищував значення 0.2-0.4, що говорить нам про однорідність розподілу і дозволяє стверджувати, що виведена загальна оцінка є оцінкою усієї групи, а не кожного студента групи окремо. Такий висновок ми можемо поширити на групи, обсяг яких є більшим, аніж 10 студентів. У малих групах ми спостерігаємо або ж відсутність кореляції взагалі за більшістю змінних (усі студенти висловили однакову думку), або ж кореляцію на рівні 0.5-0.6 (студенти доволі неоднаково оцінюють), причому перший варіант зустрічається набагато частіше, а виставлена оцінка є, як правило, найвищою. Скоріше за все, тут має місце чинник більш тісного контакту між викладачем та студентами. Проте, що викладачі, які проводять заняття у невеликих навчальних групах і мають безпосередній контакт зі студентами, оцінюються інакше, аніж викладачі, які читають лекції одночасно для всього курсу, що складається з кількох груп, писав А.С. Горбатенко, який також зазначав, що в такій ситуації "...теоретично можна отримати максимальну кількість балів, але на практиці повинна існувати визначена межа, вище якої результати анкетування, скоріше за все, варто вважати недостовірними", він додає

також, що "... все це повинне знайти відображення в нормативних таблицях, яких поки що немає". [3, с.186]. На основі інтерпретації згідно отриманих коефіцієнтів варіації ми утвердилися в тому, що результати опитувань в малих групах неможна сприймати як оцінювання якості викладання студентами, їх варто виключати з аналізу, а враховуючи попередній досвід (викладач після ознайомлення з кількістю отриманих балів переносить результати не на групу, а на конкретних студентів цієї групи) та ступінь розробки цієї проблеми, можливо, не опитувати взагалі. Додамо, що такі результати ми отримали по всьому масиву.

Порівняння даних опитування, отриманих з різних масивів, здійснювалося на основі порівняння середніх арифметичних, обчислених для групи індикаторів моделі оцінювання студентами якості викладання, статистичну значущість між якими ми встановили за допомогою t-критерію Стьюдента (зауважимо, що статистично незначуща різниця між значеннями середніх не перевищувала значення 0.05 для кількох попарних порівнянь). Цей факт дозволяє нам переносити результати, отримані за опитаною групою, на всі групи в межах одного кластеру. А результати здійснення зовнішнього контролю дозволяють говорити про практичну репрезентативність нашого дослідження.

Оскільки якість методології та методики соціологічного дослідження перевіряється також шляхом аналізу емпіричних даних, то представимо деякі результати, що є, на нашу думку, досить важливими. Ми отримали доволі високу залежність між змінною "якість викладання дисципліни в цілому" та новою змінною "оцінка якості викладання" (зауважимо, що вони виміряні однаковою шкалою), обчисленою як середня по групі індикаторів теоретичної моделі, що свідчить про хороший якісний склад самої моделі. Але існує також залежність між оцінкою, яку отримав студент на іспиті, та оцінкою якості викладання дисципліни в цілому. Постає питання про те, чи дійсно наша модель якісна, чи це спричинено впливом отриманої оцінки на іспиті? Тому ми ще раз розглянули залежність між моделлю та загальною оцінкою, але із видаленням впливу отриманої оцінки на іспиті: кореляція не зникла, побудована модель дійсно вимірює оцінювання студентами якості викладання навчальних дисциплін. Але напрошується інший висновок, який полягає в тому, що дослідження варто проводити до початку сесії, тоді "оцінку якості ..." вдасться отримати без впливу отриманої оцінки на іспиті.

Забезпечення анонімності опитування та конфіденційності даних. Насамкінець хочеться навести деякі зауваження, пов'язані із анонімністю та конфіденційністю. Враховуючи той факт, що дослідження проводиться в межах конкретного навчального закладу фахівцями, які також є його працівниками, важливою проблемою постає вирішення питань забезпечення анонімності опитування та конфіденційності отриманих результатів. З цією метою в методиці закладені наступні вимоги:

- опитування проводили студенти 3-5 курсів навчання спеціальності "Соціологія" згідно інструкції, ключовим моментом якої, окрім акцентів на анонімності опитування, прагненні встановити контакт з респондентами,

поясненні особливостей окремих шкал, необхідності перевірки анкет на повноту заповнення, є заборона проводити опитування в присутності викладача. У польовому етапі дослідження брали участь також студенти 4-го курсу соціологічного факультету Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна в рамках виконання програми виробничої практики, яку вони проходили у нашому університеті на основі двохсторонньої угоди між навчальними закладами;

- перевірені на повноту заповнення анкети студент-інтерв'юер повертає працівнику лабораторії, який реєструє кількість заповнених анкет, проставляє відповідні шифри, після чого інформація, що стосується факультету, спеціальності та курсу навчання студента, а також навчальної дисципліни та прізвища викладача, що фіксується на кожній анкеті, вилучається. (Така можливість забезпечується форматом анкети). Даний підхід забезпечує високий ступінь анонімності анкет в процесі їх подальшої обробки, оскільки ідентифікація кожного спостереження можлива виключно за відповідними шифрами, які доступні тільки керівникові дослідження й керівникові етапу аналізу й обробки даних. З іншого боку, це дозволило залучити студентів до введення інформації до комп'ютера і здійснювати контроль за їх роботою, що підвищило оперативність відповідного етапу дослідження;

- на основі отриманих балів кожний викладач потрапляє в певний інтервал, що визначає його рейтингове місце. Ширина інтервалу є достатньою для того, щоб уникнути надто жорсткої градації викладачів за кількістю отриманих балів. До звіту подаються тільки рейтинги викладачів університету (без посилання на прізвище). Кожний викладач має право ознайомитися зі своїм рейтинговим місцем особисто по завершенні сесії. Слід взяти до уваги, що стійкість результату кожного викладача в кінцевому підсумку визначається стабільністю його оцінки в інтервалі в ряді досліджень.

Здійснення дослідження "Викладання очима студентів", аналіз його результатів, як і матеріалів наших попередніх досліджень зазначеної проблеми, дозволили нам дійти висновку, що проведення моніторингу якості викладання в контексті реформування вищої школи надає можливість отримання надійної та якісної інформації про оцінку студентами викладання навчальних дисциплін, у тому числі застосування інноваційних методик у цьому процесі. Отримані дані, безумовно, сприятимуть оптимізації управління різними ланками освітнього процесу.

Хоча в Україні, як і в світі в цілому, вже напрацьований певний досвід здійснення оцінювання якості викладання у ВНЗ безпосередніми споживачами освітніх послуг – студентами, потребують подальшого дослідження методика та інструментарій такого дослідження.

Сподіваємось, що досвід Волинського національного університету імені Лесі Українки щодо організації та методологічного забезпечення дослідження з проблем якості викладання у вітчизняній вищій школі стане у нагоді колегам, які звертаються до подальших досліджень у своїх ВНЗ.

Літэратура:

1. Краткая методика проведения опроса "Преподаватель глазами студентов". Приложение к совместному постановлению Минвуза СССР, Секретариата ВЦСПС, Секретариата ЦК ВЛКСМ от 17.06.87 № 435/20—11/ст.7/10а // Нормативные документы Минвуза СССР по перестройке высшего образования в стране: Сб. официальных материалов. Вып. 1. Управление делами Минвуза СССР. – М., 1987.
2. Дмитриева А.В. Мониторинг удовлетворенности качеством образования // Материалы Международной научно-практической конференции "Обеспечение качества высшего образования: европейский и белорусский опыт. - Гродно, 2007. – С.3-4.
3. Горбатенко А. С. Анкета "Преподаватель глазами студентов" глазами социального психолога – преподавателя вуза // Вопросы психологии. – 1990. - №1. – С.184-186.
4. Левченко Е. В. О психологических проблемах, возникающих при проведении опроса "Преподаватель глазами студента" // Вопросы психологии. – 1990. - №6. – С.181-182.